

О. В. Стародуб

МИНУЛЕ В ПАМ'ЯТІ ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА РАДОМИШЛЬСЬКОГО ПОВІТУ, ЗАФІКСОВАНЕ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. В ОПИТУВАЛЬНИХ ЛИСТАХ КРАЄЗНАВЦЯ СТЕПАНА ДРОЗДОВА

В статті аналізуються відомості про історичне минуле Радомишльського повіту, зафіксовані в анкетах С. Дроздова початку ХХ ст. Розглянуті й проаналізовані відповіді кореспондентів духовного сану, що стосуються фіксації глибини історичної пам'яті місцевого духовенства щодо минулого їхніх парафій, а саме: етимологія топонімів, археологічне та історичне минуле місцевості.

Ключові слова: Радомишльський повіт, анкетування, топоніміка, історія, археологія.

Одним з механізмів вивчення та аналізу історичної пам'яті, що має, зокрема функцію передачі досвіду і знань про минуле як основи самоідентифікації, є анкетування.

У фондах Білоцерківського краєзнавчого музею зберігаються опитувальні анкети церковних парафій Київської губернії, складені на початку ХХ ст. Вони відомі в історичній літературі як «Опитувальні листи археолога С. Л. Дроздова» (Вопросные листы археолога С. Л. Дроздова). Анкети з'єднані у 12 зшитків відповідно до повітів. 81 опитувальний лист з Радомишльського повіту складає окрему збірку (Фонди БКМ НДМ-939/9) [Стародуб, 2008].

Поява опитувальних листів безпосередньо пов'язана з іменем Степана (Стефана) Леонтиновича Дроздова-Мишківського — поштаря за фахом та бібліофіла, археолога, нумізмата й краєзнавця за покликом серця.

Впродовж 1900—1911 рр. С. Дроздов обіймав посаду начальника пошти містечка Кішовате (нині — с. Кішовате Таращанського р-ну на Київщині). Тут він замислив написати книгу під назвою «Описание сел, местечек и городов Киевской губернии с их историческим прошлым», яка мала послужити продовженням до-

сліджень І. Фундукля, Е.-Л. Руліковського, Л. Похилевича та ін.

У своєму дослідженні С. Дроздов планував опертися на нові дані про стан парафій, зібрані за допомогою анкет, які розсилав настоятелям православних парафій Київської єпархії і католицьких костелів протягом 1907—1908 рр. За різних обставин анкети не були підготовлені до публікації.

Опитувальні листи включають запитання щодо назви села або містечка, тлумачення появи назви населеного пункту, наявності річки, озера або струмка, характеристики церкви (кам'яна чи дерев'яна, час побудови, ким та на чий кошти, на честь якого святого, кількість та якість церковної землі, чисельність парафіян та представників інших конфесій), наявності приселків, приписних церков та каплиць, визначних особливостей церков та каплиць, а також населеного пункту, про володарів села або містечка, наявності установ, фабрик і заводів, промислів жителів. В анкету були включені також запитання про існування історичних валів, курганів, могил і городищ та їхні назви, про історичне минуле села або містечка за переказами, про особливості або звичаї населення.

У даній публікації розглянуті й проаналізовані відповіді кореспондентів духовного сану, що стосуються фіксації глибини історичної пам'яті місцевого духовенства щодо минулого їхніх парафій, а саме: етимологія топонімів, археологічне та історичне минуле місцевості.

Топонімісти з великою обережністю ставлять-ся до т.зв. народної етимології, оскільки вона, в основному, не має наукового обґрунтування. Втім, народні тлумачення географічної назви можуть підказати як її початкове значення, так і регіональні етимологічні тенденції.

Серед тлумачень можна виділити пласт топонімів, який пов'язаний з природними явищами. Інший пласт стосується діяльності людей та їхніх інституцій.

Природні ландшафти, їхні компоненти були точно деталізовані місцевим населенням у географічних назвах унаслідок багатомісячних спостережень за природними явищами і процесами. Пласт топонімів, що відбивають природні явища, — один з найпоширеніших на землі. Серед цієї категорії географічних назв найбільш значимими є топоніми, що відбивають рельєф (омонімічні), погоду і клімат, води (гідронімічні), ґрунти і рослинність (фітотопоніми) і тваринний світ (зоотопоніми).

Згідно з відповідями кореспондентів до назв омонімічного характеру поселень Радомишльського повіту можна віднести ті, що вказують: на наявність на місці поселення або впритул до нього густого бору/лісу (*Краснобірка, Прибірськ, Товстий Ліс*), березового лісу (*Березівка*); на оселення на низинному місці (*Мокрець, Ніжиловичі*); на розташування «на двох горах, на висотах орлиних» (*Вирлоок*) чи лежачого поряд горба-гори (*Горбулів*); на межі від протоків річки (*Межирічка*); на «положення при р. Тетереві в такому місці, де утворюється вигин у вигляді рота» (*Ротичі/Ростичі*); на розташування на межах маєтку (*Переміжжя*).

Пояснення назви с. *Забілоччя* має дві версії. За однією з них село отримало назву через розташування за маленькою р. Білка. За іншим припущенням — «за селом, на деякій відстані починаються болота».

Останнє пояснення має гідронімічний характер. Сюди ж відноситься етимологія сіл *Озеряни* (від озер, що розташовані в селі та навколо) та *Ставище* («від навколишніх з усіх боліт схожих на ставки отримана назва Гнилі Ставища»), *Хабне* (нібито від татарського слова, яке означає драговину, болото або щось подібне до цього).

У зоотопонімічних поясненнях фігурують вовки (*Вільня* (від польського «wilk»), *Вовчків*), вепри (*Веприн*) і горностаї (*Горностайніль*), якими довкола рясніла місцевість.

До пояснень, що опосередковано пов'язанні з природними явищами і мають абстрактне (емоційне) значення є тлумачення назви с. *Красятичі* «від слова «краса», оскільки красиво розташоване: одна довга широка і рівна вулиця, обсаджена з обох сторін деревами» та с. *Чудин* «від красивої, мальовничої місцевості, при якій розташоване село; від тих чудних видів, які відкриваються на річку Тетерів, луг і ліс за річкою».

Значну частину тлумачень топонімів, що пов'язані з діяльністю людей, займає господарський сектор.

Господарювання, на думку кореспондентів, є чинником виникнення таких топонімів, як-от:

Брусилів — від брусів (колод), з яких зводили будинки. За іншим варіантом — «уся місцевість була покрита густим лісом, у цих лісах рубали буси і сплавливали по річці»; *Журавлинка* — від журавлів, якими підіймають з колодязів воду, оскільки село розташоване далеко від річки й тому рясніє колодязями; *Колениці* — за переказом, засновники села для зазначення місць заселення забивали вздовж крутого берега р. Тетерів великі кілки; *Коростишів* — «за однією версією в давнину робилася жваво торгівля з прибутком-користю»; *Містечко* — за переказом, на пагорбі, на якому стояла церква, в давнину збиралися торги, місця проведення яких називаються «містом»; *Пенязевичі* — «село дістало назву від слов'янського слова пенязі. За переказами біля села в лісі по р. Ірша добували мідну руду і робили гроші-пенязі; старожили говорять, що на місці Пенязевич був дуже давно монетний двір і, ймовірно, робилися польські гроші і різні інші речі з міді, що добувалася»; *Стрижавка* — від того, що тут ніби стригли овець-бирок, а від овечої кошари сусіднє село отримало назву *Кошарище*.

Особливостями людської поведінки пояснюється виникнення наступних назв як: *Болячів* — від болячок, отриманих простим людом внаслідок перебування у болотистій місцевості; *Мигалки* — «від простого відношення народного однієї особи до іншої», яке виражалося миганням рукою; *Стрижавка* — за давнім переказом тут жили розкольники, які вистригали собі кола на маківці голови.

З протиправними діями мешканців пов'язане перейменування с. Мокрець на *Злодійку*.

Велика частка тлумачень назв поселень пов'язує їх з іменем осадника чи прізвищем землевласника: *Вирлоок* — спочатку мало назву Орлюк від прізвища його власника; *Вовчків* — від землевласника Волковича; *Коростишів* — від прізвищ першого поміщика Короста та кріпака Тиша; *Кухарі* — першим поселенцем на місці сучасного села був такий собі Кухар; *Леонівка* (нині — с. Іванківського р-ну) — від Леонтія, який, за переказами, мешкав тут у лісі і займався розбоями; *Макаловичі* — «за розповідями старожилів, село дістало назву від гайдамаки Макалея, який тут оселився в лісі і утворив хутір»; *Скурати* — отримало назву від свого засновника Максима Скурати, якому за військові подвиги польський король у 1571 р. подарував землю, що тоді називалася Михівською; *Стечанка* — засновник села польський поміщик Стецький; *Хабне* — від першого власника місцевості поляка Хабнівського, що мав тут свій замок на кшталт середньовічного рицарського; *Янівка* — «названа на честь власника Яна (прізвище якого невідоме). Власник був православний, хоча називався польським ім'ям».

Кореспондент із с. Сидоровичі також припускає, що назва цього села походить «чи від імені

першого жителя, що оселився в місцевості і започаткував селище, або від імені якого-небудь сина землевласника-поміщика, оскільки був звичай поміщиків виселяти селян або віддавати під селитьбу заможним людям порожні простори своїх величезних маєтків, причому поселення, що утворилися, називалися ім'ям, прізвиськом власника або ім'ям якого з синів його (напр., Олизарівка, Людвинівка, Рафалівка)».

Назви деяких поселень, на думку кореспондентів, позначали функціональну ознаку і відносний час заснування. Так, с. *Вільня* означало вільне поселення, а с. *Старосільці* назване за давністю заселення.

До усталених етимологічних легенд належать перекази про виникнення назв населених пунктів та інших географічних об'єктів за участю відомої історичної особи. Одна з таких легенд приписує честь найменування с. *Містечко* київській княгині Ользі, що йшла походом на Древлянську землю для її утихомирення й покарання за вбивство свого чоловіка Ігоря. Одного разу вона стала зі своїм князівським наметом на пагорбі й сказала: — Яке гарне містечко. Звідси і сталася назва села. Згодом на цьому пагорбі було побудовано церкву.

При огляді тлумачень топонімів природного пласту добре видно, що назва поселень прив'язана до явищ, що передували його виникненню, а час появи населеного пункту і його назви синхронні. Такий самий синхронний причинно-наслідковий зв'язок спостерігається й у переказах про засновників і перших власників поселень.

При тлумаченні топонімів, що мають абстрактний зміст, час появи назви пізніший за момент утворення об'єкта. Це ж стосується топонімів, пов'язаних із господарською діяльністю людей. Витлумачення смислу топоніма у цих випадках потребує для кореспондента роз'яснень у формі коротких оповідей.

У легендах про найменування об'єктів відомими історичними особами прив'язка часу появи топоніму з моментом виникнення об'єкта не грає суттєвої ролі і, зазвичай, ігнорується.

Деколи пояснення смислу топонімів надавалися із залученням польської (Веприн, Модилев, Пенязевичі), російської (Радомишль (рос. Радомышль), опосередковано — Красятичі, Чудин) та татарських (Хабне) мов.

У трьох випадках топонім умовно розбивався на два слова (корені): *Коростишів* — поміщик Корост і кріпак Тиш; *Модилев* (Меделівка) — від з'єднання двох польських слів «мода» (мед) і «лев»; *Радомишль* — від російських слів «рада» і «мисль» (думка).

Наявність тлумачень через залучення іншомовних слів говорить про збереження пам'яті про перебування території Радомишльського повіту під владою Польського королівства (втім, не дуже виражену в місцевих історичних спога-

дах), а також про російськомовність тутешнього духовенства. Спроба тлумачення топоніму саме татарською мовою потребує додаткових досліджень.

В описах про історичне минуле поселень кореспонденти акцентували увагу на причинах їхньої появи та подальшого розвитку.

Так, села *Веприн*, *Макалевичі* і *Слобідка* виникли на місці хуторів Вепшина, гайдамаки Макалея і безіменного.

Вільня, *Меделівка* (Модилев), *Ситняки* й *Каєтанівка* утворені за рахунок переселення сюди жителів з інших місць. За переказами, Вільня з присілками утворилася «у кріпосні часи» за рахунок мешканців з інших місцевостей, переселених за наказом власників коростишівського маєтку графів Олізарів. На місці с. Модилев був густий бор, що належав польським аристократам, які згодом заселили це місце своїми холопами або православними, що перейшли в унію. Коли ж поселення перейшло у спадкове володіння православному поміщикові Потоцькому, то завдяки його старанням воно було перетворене в село з православним храмом. Від Потоцького цей маєток перейшов у володіння поміщика Михайлівського, при якому тут діяли пивоварний і горілчаний заводи. Ситняки заселене «нещодавно» вихідцями з інших сіл. Каєтанівка, заснована в 1807 р., заселена католиками.

У ряді випадків збереглася інформація про те, що на місці сіл знаходилися міста або містечка.

Так, на місці селянських полів с. *Забілоччя* існувало місто Гордов, а на місці с. *Чайківка* було колись місто Чайв.

Згідно з одним дуже тьмяним переказом, на місці с. *Сидоровичі* колись було місто, зруйноване татарами. Місциною його розташування вказують узвишся на відстані з півкілометра від села, яке з двох сторін досить круто обмежене струмком і ще з одного — валом. За кількістю та розміром старих кладовищ припускають, що Сидоровичі існували вже наприкінці XVI ст. Село входило до складу величезних маєтків різних польських князів і графів (Любомирських, Олізарів). Також було знищене татарським нашествям містечко на місці с. *Луб'янка*, яке мало дві церкви й синагогу. Містечко, що розташовувалося на місці с. *Вовчків*, було невідомо ким розорене. Зберігся переказ про те, що на місці городища в с. *Щиглівка* у давнину було місто.

Окрім бойових дій на долю старих поселень впливали масові епідемії. Так, за переказами, с. Денисовичі раніше знаходилося за версти дві північніше, на місці розташування Хворобних курганів. Після морової епідемії вцілілі люди переселилися на місце сучасного села.

Під час епідемії холери або чуми вимерло село, яке знаходилося в 4-х верстах від с. Прибірськ на місці урочища Могильне.

Березівка (нині — с. Садове), *Горностаїпіль* і *Хабне* були центрами маєтків, укріплених замками-фортецями.

За переказами старожилів, с. *Березівка* було місцеперебуванням князів Стриболів, яким тоді належало багато навколишніх селищ, що склали окреме князівство. Коли це було — невідомо. Фортеця розташовувалась на місці церковної садиби, де зберігся значної величини вал. Після Стриболів село належало підчашому Ярошевичу, а потім його спадкоємцям Чайковським і Глембоцьким. Каетан Чайковський у 1807 р. заснував Каетанівку, де оселив католиків, а через сто років тут мешкали вже виключно православні. У 1809 р. він заснував Переміжжя та Журавлинку (з 1849 р. — Долилове).

З документів і актів місцевого поміщика *Горностаїполя* видно, що маєток належав Марині Мнішек — дружині самозваного московського царя Дмитрія, який нібито тут переховався. Замок був оточений багнистими болотами і незнайомим з місцевістю було дуже важко проникнути в нього. На початку ХХ ст. від замку залишилися льохи і підземні ходи.

Коли й ким було засновано містечко *Хабне* — відомостей не збереглося. За переказами, тут був колись сильно укріплений замок на кшталт середньовічних. Він був оточений навколо глибоким обхідним ровом, наповненим водою, через який був перекидний міст. При замку постійно перебували сотні жовнірів та артилерія. Залишки замкових укріплень добре збереглися. Старожили стверджували, що першим власником Хабенського маєтку був якийсь Гершун. Ніхто не знає, звідки він прибув і якого роду. При ньому Хабне вважалося великим торговим містечком. Після Гершуна його власниками були Харлинський, коронний хорунжий Казимир Стецький, князь Радзивілл та Олександр Горват. Усні спогади та письмові документи зберегли пам'ять про протистояння православного і уніатського духовенства за храми й паству.

Про садибу Скуратівських, засновників с. *Скурати* в анкеті не згадується. Кореспондент стверджує, що місцеві мешканці є нащадками древлян. Навколо села є три урочища — Лип'яни, Гутка і Погребці. Перше отримало свою назву від лип, що в безлічі росли тут. На місці урочища Гутка знаходилась гута (буда), де «в глибокому минулому «чужі люди» виробляли скло» і від якої залишився насип-курган. Третє урочище Погребці відоме тим, що тут у землянках на кшталт льохів ховалися люди, які не бажали бути греко-католиками.

Про минуле деяких поселень залишилися незначні згадки. Так, заснування с. *Кухарі* його жителі приписують часу князя Володимира. Село *Козівка* належало поміщикам Олізарам з тих часів, які тільки старожили могли згадати. Мешканці с. *Ладичичі* ще пам'ятали про

належність його до Польщі, а селянам *Межирички* з минулого було відомо лише те, що на місці полів з сипким піском раніше були ліси. З недавньої історії с. *Харитонівка* старожили розповідали лише про існування тут чавуноплавильного або мідноливарного заводу.

Спогади про гайдамак і розбійників лишилися в переказах про минуле с. *Злодіївка* / *Мокрець*, *Леонівка* та *Макалевичі*.

Таким чином, на початку ХХ ст. збереглася пам'ять про те, що деякі села повіту постали на місці хуторів у результаті залюднення або ж виникли за волею землевласників із примусовим заселенням. Також бували зміни початкового місця розташування поселень внаслідок морових епідемій. Свідчення про те, що ряд сіл раніше мали статус міста чи містечка, який втратили внаслідок ворожої навали і зруйнування, потребує перевірки і виявлення долі правдивості чи легендарності подібних відомостей.

Стверджувалося, що власники значних земельоводінь мали укріплені замки в центральних садибах, якими були *Березівка*, *Горностаїпіль* і *Хабне*.

Спогади про належність краю до Польщі не мають широкого розповсюдження. Можливо, кореспонденти визначали цю категорію відомостей загальновідомою й не акцентували на ній увагу.

Топоніми, що відносяться до козацько-гайдамацького або розбійницького пласта, нехарактерні для Радомишльського повіту й зафіксовані лише на межі з Київським повітом та Чернігівщиною.

Збереглися спогади про існування промислових підприємств (гут та заводів).

З археологічних пам'яток, що були безпосередньо пов'язані з минулим, кореспонденти більше уваги звертали на курганні насипи, більш відомі серед людей, як могили:

Березівка. Поблизу урочища Синець було декілька курганів, з яких лише один зберігся неушкодженим.

Вовчків. Поблизу села були кургани, але всі вже розорені, крім тих, що розташовані неподалік сусіднього с. Михлевщина.

Воздвиженськ. Курганний могильник біля городища, яке міститься за 1 версту на північний захід від села. Навколо Воздвиженська також стояли декілька курганів, один з них — в урочищі Будище.

Горбулів. Невеличкі кургани розташовані в урочищі Курганці дорогою на с. Аннополь. За 2 версти стояв великий курган під назвою Тридівич-гора.

Денисовичі. Кургани, які звалися Хворобні, розміщувалися за селом, де раніше були старі Денисовичі.

Рожів. Два кургани розташовувалися на північний захід від церкви на межі містечка з полем, один з них — на жидівському кладовищі.

Сидоровичі. Навкруги села існувало багато курганів різної величини, багато з них вже було розорено.

Кургани були також біля сіл *Ладизжичі* та *Чудин*, поодинокі — в селах *Максимовичі*, *Ситняки* і *Стрижавка*.

Особливих назв більшість курганів не мали. Власні назви мали курганні групи в с. *Ладизжичі* (Козачі), *Денисовичі* (Хворобні) та курган біля с. *Горбулів* (Гридівич-гора або Дівич-гора).

Про походження курганних насипів місцевий люд не мав ніяких відомостей.

Змієві вали привернули увагу кореспондентів сіл *Забілоччя*, *Завалівка* і *Луб'янка*. Час зведення валу через с. *Завалівка* відносили до великокняжого періоду, а в с. *Луб'янка* причиною їх виникнення вважали війни.

Городища та їхні залишки збереглися біля с. *Воздвиженське*, в селах *Розважів*, *Сидоровичі*, *Щиглівка*. Городища у *Березівці*, *Горностаїполі* та *Хабному* пов'язували із замками місцевих магнатів.

Любителів старовини також цікавили кам'яні хрести:

Глибочок. На садибі старого солдата Шеремети на схилі гори є декілька кам'яних невеликих хрестів з невідомим написом. Ні власнику садиби, ні іншим старожилам про них нічого не було відомо. Подібні хрести знаходилися також біля села в урочищі *Церковиниця*, про яке оповідали, що тут в глибоку старовину була грецька церква або грецький монастир.

Козіївка. Різноманітні кам'яні хрести знаходилися на старих кладовищах, розташованих за 200 сажнів за околицею. Інші хрести стояли на схід і захід від села поблизу р. *Тетерів*, а також у центрі на північ від церкви та поблизу неї. Написів на них не було.

Потіївка. Кам'яний хрест знаходився за 2 версти від села в урочищі *Веремійки*.

Хабне, урочище Кам'яний Криж за 2—2,5 версти від містечка. Серед цього урочища стояв кам'яний хрест на межі земель власника *Горвата* і казенної лісової дачі *Волинського лісництва*. Хрест був вироблений з сірого піщанику, який відсутній в окрузі. На думку старожилів, він міг бути привезений і поставлений ще при власнику маєтку *Стецькому* приблизно в середині XVIII ст.

На місці колишніх поселень неодноразово виорювалися різноманітні рештки старовини, як-от: уламки кераміки і цілий посуд (*Забілоччя*, ур. *Синець* біля с. *Березівка*), старовинні монети, наконечники списів, натільні хрести (*Щиглівка*, ур. *Синець*). Нерідко викопувалися мідні і чавунні гармати (*Березівка*, *Рожів*, ур. *Синець*).

На місці старих цвинтарів у центральній частині містечка *Хабне* під час землерийних робіт декілька разів викопували людські кістяки і зотлілі домовини. Ймовірно, це поховання парафіян *Покровської церкви*, що розміщувалась тут ще в XVI — початку XVII ст. Безліч людських кісток було знайдено при розкопці одного з валів у с. *Березівка*.

У с. *Сидоровичі* записані перекази про зариті скарби, які відносяться до часів гайдамаччини (XVIII ст.) та польського повстання 1863 р. Також зафіксовані два випадки виявлення скарбів.

Таким чином, серед наявних матеріальних залишків старовини звертали на себе увагу кургани-могили, Змієві вали й вали городищ та кам'яні хрести. Не залишалися поза увагою і випадкові знахідки, виявлені під час землерийних робіт.

Окрім власних спостережень, розпитів парафіян, даних церковних архівів, кореспонденти залучали свідчення, отримані ними з друкованих джерел. Найбільш цитованим був *Лаврентій Похилевич* з його працями «Сказання о населенных местностях Киевской губернии» (1864) та «Уезды Киевский и Радомысльский» (1887). Це стосується *Березівки*, *Воздвиженська* (*Мокрець*), *Скуратів*. Кореспонденти сіл *Ворсівка* та *Потіївка* прямо вказували, що відповіді на анкетні питання можна знайти в книзі *Л. Похилевича* під назвою «Описание сел Киевской епархии» (маючи на увазі згадані «Сказання...»).

Чи це є початок впливу і взаємодії друкованих історичних досліджень на народну усну пам'ять про своє минуле на місцевому рівні, важко сказати. Можна лише стверджувати, що опитувальні листи *С. Дроздова* зафіксували цей процес.

Більш докладну характеристику відповідей кореспондентів, які фіксують історичну пам'ять населення *Київської губернії* на початку XX ст., може дати аналіз анкет інших повітів, зібраних *С. Дроздовим*.

Стародуб О. В. Опитувальні листи «Описание Вашего прихода с его историческим прошлым», зібрані у 1907—1909 роках *С. Л. Дроздовим* та *М. Завадським*, як краєзнавче джерело з історії та культури Правобережної України (аналіз анкет) // *Старожиття та сучасна Київщина у світлі новітніх краєзнавчих досліджень* : Матеріали обласної наукової конференції Білоцерківського краєзнавчого музею. 29 травня 2008 р. — Біла Церква, 2008. — С. 44—52.

А. В. Стародуб

O. V. Starodub

**ПРОШЛОЕ В ПАМЯТИ ПРИХОДСКОГО
ДУХОВЕНСТВА РАДОМЫШЛЬСКОГО
УЕЗДА, ЗАФИКСИРОВАННОЕ В
НАЧАЛЕ XX в. В ОПРОСНЫХ ЛИСТАХ
КРАЕВЕДА СТЕПАНА ДРОЗДОВА**

**PAST IN THE RADOMYSHL COUNTY
PARISH CLERGY'S MEMORY FROM
THE EARLY 20th CENTURY QUESTION-
NAIRES DEVELOPED BY THE LOCAL
HISTORIAN STEPAN DROZDOV**

В статье анализируются сведения об историческом прошлом Радомышльского уезда, зафиксированные в анкетах С. Дроздова начала XX в. Рассмотрены и проанализированы ответы корреспондентов духовного сана, которые фиксируют глубину исторической памяти местного духовенства относительно прошлого их приходов, а именно: этимология топонимов, археологическое и историческое прошлое местности.

При толковании топонимов естественного пласта и в преданиях об основателях и первых владельцах поселений время появления населенного пункта и его названия синхронны. При толковании топонимов, которые имеют абстрактное содержание или связаны с хозяйственной деятельностью людей, время появления названия позже момента образования объекта. В легендах о наименовании объектов известными историческими личностями увязка времени появления топонима с моментом возникновения объекта игнорируется.

В начале XX в. сохранилась память о том, что некоторые села уезда появились на месте хуторов или же возникли по воле землевладельцев. Также отмечены изменения начального места расположения поселений в результате моровых эпидемий. Есть свидетельство о том, что ряд сел раньше имели статус города или местечка, который потеряли в результате враждебного нашествия и разрушения. Крупные землевладельцы имели в своих центрах укрепленные замки.

Среди материальных остатков старины привлекали внимание курганы-могилы, Змиевы валы, валы городищ и каменные кресты.

Зафиксировано влияние на ответы некоторых корреспондентов сведений, полученных ими из печатных источников.

Ключевые слова: Радомышльский уезд, анкетирование, топонимика, история, археология.

In the paper the information on historical past of Radomyshl county, fixed in the questionnaires of Stepan Drozdov of the early 20th century has been analyzed. There were answers of the local clergymen, which fixed depth of their historical memory concerning past of their arrivals, namely: etymology of place names, the archaeological and historical past of the locality.

In explaining place names of natural layer and in legends about founders and first proprietors of settlements, their establishment and naming time is synchronous. In explaining place names of abstract maintenance or related to economic activity of people, the object naming time was later then the moment of their establishment. In legends about giving names to objects by known historical personalities, the time of the place name appearance and the date of objects origin are not of great importance.

In the early 20th century it was still kept in the memories that some villages of the county were established instead of farms or appeared according to the landowners' will with the settling people by force. Also some settlements were relocated as a result of pestilent epidemics. There is evidence that definite cities or townships were transformed into villages after hostile invasions and destructions. Large landowners placed fortified castles in their centers.

Among material monuments of antiquity the mounds-graves, Zmyevi (Serpent's) and fort ramparts and stone crosses are of great attention.

The author noticed the influence of information, obtained by respondents from publications, on their answers.

Keywords: Radomyshl county, questionnaire, place names, history, archaeology.

Одержано 09.02.2016